

Михайло Мінаков

ЖАНР НАУКОВОЇ БІОГРАФІЇ: ПЕРЕПЛЕТЕННЯ НАУКИ, ПОЛІТИКИ ТА ІДЕОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Роздуми над прочитаними книгами:

Назар Горбач. *Микола Гоголь: життя і духовна драма генія*. - Львів: Каменяр, 2004. - 352 с.

Вадим Менжулин. *Другой Сикорский. Неудобные страницы истории психиатрии*. - Киев: Сфера, 2004. - 490 с.

Єдність культурних процесів, яку часто вважають неможливою і яка часто непомітна або прихована від ока сучасників, досягається завдяки взаємодії багатьох елементів. Побачити її важко, оскільки вона уникає відвертості, намагається не залишати однозначних слідів. Однак є такі культурні феномени, де критичний аналіз дозволяє оприятити принаймні частину прихованих процесів. Прикладом одного з них може послужити «офіційна історія» - своєрідний культурний конструкт, який переплавляє науковий дискурс, політичну кон'юнктуру та моральні настанови епохи в набір думок, що визнаються за *правдиві*. Кухня такої історії загалом невідома, однак її висновки сприймаються як вагомий аргумент у суспільних дискусіях та під час прийняття рішень. Явище офіційної історії досить давно вивчають французькі соціологи, американські культурні антропологи й німецькі філософи, спираючись на матеріали різного культурного походження та застосовуючи відмінні методологічні підходи, включно з соціологією розуміння, аналізом соціальних полів, бігейвіоризмом та критикою ідеології. Тож їхні висновки, вірогідно, можна поширювати й на український матеріал.

Частиною офіційної історії, що досі мало проаналізована, залишається тема «життєписів». Звісно, «від Полібія до Сима Цяня» й пізніше біографія була знаряддям висловлення політичної, наукової та мистецької позиції самого біографа. Однак цим евристична значущість біографій не вичерпується, адже критичний аналіз може винести на поверхню різні ідеологеми, які автор прописував неумисне - так, наче «сама епоха говорила його вустами». Як жанр, біографія зазнала довгої еволюції, перетворившись на різноманітний за походженням і телеологією агломерат - від автобіографії у формулюваннях відділу кадрів до порівняльних життєписів, житій святих, біографій героїв, посмертних записок секретарів про своїх геніальних патронів і т. д. Словом, є різні біографічні жанри, аналіз яких може показати сучасну їм епоху з погляду оцінки життя однієї людини іншою. Структурування оціночного тексту, аргументація, посилання на певні авторитети - все це дозволяє краще й опукліше зрозуміти час, коли той чи той біографічний текст творився.

З-поміж усієї сукупності форм даного жанру моя увага зосередиться на одному - науковій біографії як особливому жанрові самоаналізу науки, який через життєпис «видатного» науковця чи культурного діяча описує й унормовує науковий процес, а також формує певні тягlosti в межах науки як суспільного феномену. В науковій біографії у найчистішому вигляді викристалізуються норми та цінності, характерні для ідеологічного поля історії науки й культури. Адже сама по собі історія науки підкоряється методологічним обмеженням, які змушують дослідника аналізувати, окрім наукового процесу, ще й власну ангажованість. У науковій біографії обмежувальний механізм відсутній, дисципліна самоаналізу набагато менша, а впливовість текстів на науковців та «культурну публіку» набагато більша. Те, що життєпис названо «науковим», означає, що опис життя і подій відбувається на основі добору матеріалів, які визнано науково достовірними, що вартісні судження відповідають добраним аргументам, а висновки з цих

суджень мають високий ступінь наукової вірогідності. При цьому наукова біографія є популярнішою, тобто пишеться з урахуванням смаків ширшої, ніж науковці, публіки, але без белетристики.

Популярності науковій біографії додає також її неамбівалентність, що виникає з морального напруження самого жанру: об'єктом наукового розгляду стає життя людини. Біографові доводиться або обмежувати себе у тому, як далеко він може входити в найінтимніше надбання людини - її життя, і тим самим примушувати себе до тверджень, які з точки зору науки правдиві лише почасти, або з'ясовувати максимально повну картину життя свого героя, порушуючи табу стосовно інтимних речей та приписів моралі. Перший тип є досить традиційним: тут біограф редукує свого героя до рівня «видатного діяча» та «загальновідомого» науковця/письменника/митця, вирізаючи з життєпису все людське і, по суті, перетворюючи текст на філіпіку чи апологетику. Другий тип зазіхає на повне проникнення в життя героя, включно з його інтимними переживаннями. Взірцями такого життєписання є твори прихильників психології, бігеївіоризму і психоаналізу, наприклад, книга *«Інше Розуму»*, складена з міркувань братів Бьоме про культуру Просвітництва в Північній Європі і викладена через психіатричний та психоаналітичний аналіз життів таких людей, як Кант чи Сведенборг¹. Утім, трапляється, що біограф може вдатися до обох крайнощів, чим створює додаткову інтригу.

Науковий життєпис знаходиться неначе посередині між історією науки та політикою. Під виглядом «популярності» наукова біографія дозволяє застосовувати аргументи з поля науки для аргументації в полі іншого стибу - полі «ідеологічної боротьби». Тож не дивно, що наукова біографія є доволі вживаним жанром «офіційної історії», і що вона - не без суперечностей та цехової боротьби - посідала й нині посідає місце інстанції по приписуванню оціночних суджень, оскільки підбирає та оприлюднює аргументи на користь позитивності / нега-

тивності певних фактів минулого. Поза тим, наукова біографія має величезний вплив на спроможність істориків досягати консенсусу щодо «наукових істин» сьогодення, хоча й тут оцінки залежать від того, якою мірою минуле виступає в якості інструменту боротьби, що ведеться у соціальному просторі історика, тобто в полі актуальних ідеологій². Адже імпліцитний та артикульований задум наукової біографії, структурування її тексту, особливості вжитої термінології, ставлення до особи, чие життя описується (критично чи з пієтетом), акцентування уваги автора й читача - усе це безпосередньо пов'язане з ідеологіями, що побутують у спільнотах науковців, та з соціальною прагматикою науки в даний момент. Тому аналіз наукової біографії, по суті, може представити свого роду зріз «самоусвідомлення науки», показати, як встановлюється науковий консенсус та яким чином науку як культурний інститут співвіднесено з соціально-політичним полем.

Далі я спробую застосувати такий аналіз до царини української науки на прикладі двох наукових біографій, свідомо обмеживши поле власного дослідження виміром співвідношення науки (суспільно-гуманітарних дисциплін) з іншими культурними формами. Таке обмеження здається мені доцільним, бо: 1) «науки про дух» (чи суспільно-гуманітарні дисципліни) спрямовані на розуміння, отже, вимагають мислення в категоріях стану культури «тут і тепер»; 2) наукова біографія особи, значущої для культури, містить ознаки сьогоденішнього стану ідеології в науці та культурі в досить простих наочних прикладах; 3) висновки з аналізу такого жанру можуть стати в пригоді для розуміння стану як науки, так і культури.

Два сучасні тексти, що розглядатимуться, репрезентують, на мою думку, два полюси суспільно-гуманітарної думки в Україні, отже, є немовби рамками самоусвідомлення української культури й науки. Перший належить перу професора Назара Горбача, філософа й поважного львівського історика культури, і є науковим життєписом Миколи Гоголя. Другий текст написав Вадим Менжулін,

знаний київський філософ і психоаналітик, присвятивши його біографії Івана Сікорського - видатного психіатра, професора університету Св. Володимира, який увійшов до історії культури як експерт у справі Бейліса. Обидві книги видано 2004 р., обидві написано українськими науковцями й обидві в сукупності, гадаю, створюють шойно згадані рамки самоусвідомлення української культури та науки у намаганнях визначитися стосовно власної спадщини ХІХ століття.

Перш ніж приступити до розгляду текстів, хотів би зауважити ще одне: ця стаття є спробою змоделювати можливості ширшого дослідження сьогодишнього стану української науки/культури в аспекті тих ідеологій, що їм притаманні. Читачеві судити, наскільки придатною є така модель і чи варто її застосовувати в подальших дослідженнях.

1.

Спершу розглянемо біографію культурного героя, котра - як форма наукового життєпису - тяжіє до консервативних цінностей. Назар Горбач, автор книги *«Микола Гоголь: життя і духовна драма генія»*, виступає біографом не вперше: у 2002 р. ним було видано працю *«Невідомий Григорій Сковорода»* (Львів, 2002); йому ж належать книги *«Культура міжнаціонального спілкування»* (Львів, 1990) і *«Теорія та історія світової і вітчизняної культури»* (Львів, 1992). Маючи досвід вивчення культури міжнаціонального спілкування в такій поліетнічній країні, як СРСР, та нагостривши перо на життєписі Сковороди, культової фігури сучасних українських гуманітарних студій, професор Горбач мав усі підстави створити серйозну наукову біографію Гоголя, якої справді бракує. Адже «війна», що точиться поміж українськими та російськими істориками культури за спадщину Гоголя, досі користувалася аргументами площі (іноді навіть Лубянської!), профануючи важливість дискусії до рівня таблоїдної сенсації. Сама ця «війна» потребує уваги не так дослідника, як сатирика з убивчою іронією,

хоча й реакція науковців була би незайвою, аби показати публіці та політикуму безпідставність дискусій такого рівня. Тож мої очікування від книги, написаної ученим, що розуміє засади толерантності й володіє фаховим підходом до наукової біографії, були зумовлені як попереднім досвідом професора, так і роздратуванням від безглуздя гоголезнавчої «культурної війни». Зрештою, Назар Горбач посилив ці очікування, слушно зазначивши у вступі до своєї книжки, що нашою сучасністю не було створено «наукової біографії М. Гоголя» (с. 6).

Проте вже з перших сторінок оптимістичні надії почали розвіюватися. Пояснюючи, що він розуміє під науковою біографією Гоголя, Автор одразу виступає проти «малоросійських» інтерпретацій життя великого письменника. «Нічого особливо злого в концепції сучасного малоросійства не було б, - пише він, - якби ця концепція відповідала дійсності і справді слугувала б зміцненню наших стосунків з Росією» (с. 4) [підкреслення тут і далі мої. - *М. М. J.* Далі причини негативної настанови до малоросійського типу тлумачень аргументуються так:

Політичне крутіство і меншовартісний зміст сучасного малоросійства позначається вже на оцінці творчої спадщини Миколи Гоголя. Де в російській культурі особливо наголошується на ролі українця Гоголя в російській літературі? Де, скажіть на милість божу, в російських дослідженнях, публікаціях, мас-медіа і т. д. підкреслюється, що геніальний українець Микола Гоголь став фундатором цілої літературної течії в російській літературі? Як і всю українську історію, сучасна російська імперська еліта творчу спадщину Гоголя зараховує беззастережно собі, а хохли нехай вивчають його як письменника іноземця. Так виглядає справа в дійсності, а не так, як в мислительних конструкціях сучасних українських теоретиків меншовартості (с. 5). [...] Не малоросійство нам потрібне, а свідомий захист українства як в середині, так і ззовні незалежної української держави. Глянемо з цього погляду на творчу спадщину нашого геніального земляка Миколи Гоголя (с. 6).

Із процитованих міркувань можна зробити кілька висновків. По-перше, Назар Горбач стає не над війною за спадок Гоголя, а бере в ній участь на боці охоронців спадку на правах земляка. До вибору цієї позиції спричинився буцімто «дійсний», «справжній» і т. д. стан справ: подивіться, як часто Автор до цього апелює. По-друге, біограф відверто говорить про політичну складову завдань своєї праці: і про «зміцнення наших стосунків з Росією», і про наявність ворожої «російської імперської еліти», і про «українських теоретиків меншовартості», тобто про всіх, кому належить дати сувору відсіч, написавши «правду» про Гоголя. По-третє, хоча твір претендує на статус наукового, Автор усвідомлює, що наслідки дискусії стосуватимуться ширшої аудиторії, до якої мають доступ мас-медіа.

З цих висновків випливає наступний рівень спостережень, а точніше, метависновків. Біограф розглядає матеріал у категоріях націоналістичного дискурсу, себто він налаштований вимірювати події культурного життя першої половини ХІХ ст. у термінах етнокультурного підходу пізніших часів - доби занепаду імперської ідентичності. Характерним є і використання в праці першої особи множини: таке відчуття, ніби п. Горбач веде в бій військо культурного захисту і промовляє від його імені.

На відміну від звичного академічного видання, у книзі немає ні історіографічного огляду, ні представлення джерел, що були використані. Працю структуровано суто за подіями життя великого письменника: з 28 розділів 20 мають стосунок до перебігу його біографії, а кілька прикінцевих розділів присвячено роздумам біографа про ставлення Гоголя до релігії, філософії, мовних питань і, чомусь, Григорія Сковороди. Проте дискусія з попередніми інтерпретаціями в тексті присутня. Її перенесено у виклад матеріалу, що суттєво ускладнює розуміння оцінки «меншовартісних» та «імперських» життєписів, а разом з тим помалу привласнює аргументативну базу на користь позиції біографа. Щодо опису подій, то його подеколи витримано в зважених формулюваннях, подеколи Автор переходить на

піднесену риторичку. Однак такий нерівний стиль спрацьовує добре: читач мимоволі переймається гнівом проти підступних «московських друзів», які не дали українському генієві повернутися на батьківщину. Є кілька місць у книзі, які, напевно, за здатністю хвилювати можна порівняти з романами Александра Дюма-старшого. При цьому джерела інформації використовуються доволі великі, але добре відомі, тож новизна книги - не в нових фактах, а в новій їх інтерпретації та в посиленні емоційного акценту на користь націоналістичного прочитання життя Гоголя.

Утім, з інтерпретативною новизною не все так ясно. На мою думку, біограф вдається до засобів редукції, перетворення живої людини на *постать* українця, культурного героя, що достатньо говорить про ідеологічну ситуацію серед значної частини українських гуманітаріїв. Але тут вириває внутрішня суперечність книги: з одного боку, Назар Горбач свідомо налаштований на подачу життєпису Гоголя в термінах поневірян українця у ворожому світі імперії, а з іншого - озвучує доксу націоналістично налаштованих українських інтелектуалів. Перше робиться не надто вдало, натомість друге вдалося виразити напрочуд добре.

Щодо першого, то воно яскраво ілюструється описом перших років Гоголя в Санкт-Петербурзі. Біограф добре розуміє, що це цікавий момент, бо його аналіз може показати, як українці творили російську культуру. Однак наукова прагматика уступає ідеологічній, відтак молодий Гоголь постає як «українець, який потрапив у столицю імперії робити життєву кар'єру, з благородними намірами служити людству, але який залишився в ній українцем» (с. 40). Тут його протиставлено Вісаріонові Белінському, хто може й зіграв позитивну роль у житті Гоголя, але залишився «чи не найбільшим тодішнім російським імперіалістом» (там само), отже, фігурою негативною. У подальшому викладі опозиція «росіяни проти українця» використовується постійно, хоча коли мова заходить про особисте ставлення Гоголя до цих, загалом негативних,

персонажів, то лунають і позитивні оцінки. Адже переважну більшість реплік сучасників та цитат із листів, спогадів чи пізніших оцінок російських літераторів підібрано з метою підкреслити *українськість* Гоголя та довести його *неросійськість*. Оцінки ж «проросійського спрямування» біограф просто не наводить, себто не дає читачеві можливості порівняти свої аргументи з аргументами «імперських» інтерпретаторів.

Приблизно таку ж модель відбору застосовано в коментуванні фактів з життя Гоголя. Наприклад, написані ним кілька рядків українською мовою посідають важливе місце в книзі, натомість факти, що їх можна було би тлумачити як альтернативні націоналістичній позиції, залишаються без коментаря. Скажімо те, що Гоголь був істориком Патріотичного інституту в Петербурзі й читав лекції, сповнені ідеї триєдності «русского народа», згадаймо без довгих розмов.

За такою самою моделлю оцінюється творчий доробок письменника. Доволі звичними для усієї книги є, наприклад, твердження на зразок того, що «*Вечера на хуторі близ Диканьки*» мають «ворожий російській культурі характер» (с. 51). Трапляються і складніші логічно-оціночні побудови, як ось тут: «*Ревізор*» - це «перша спроба Гоголя вдосконалити Російську імперію непереборною силою художнього сміху...» (с. 104). Дещо пізніше резюмується: «Однак ніякі гоголівські наміри морально-етичного відродження Російської імперії, в основі яких, як відомо, лежав релігійний фактор, не могли бути втілені» (с. 175), бо, як аргументує ще далі Автор, релігійна ментальність Гоголя «явно не вписувалася в духовно-моральну атмосферу росіян» (с. 280).

Розглянуту вище логічну модель судження в книзі доповнено психологічним аналізом, природнім для жанру наукової біографії. Проте для Назара Горбача, схоже, психологічний підхід є своєрідним самозахистом від логіки наукового дослідження. Так, описуючи злам, що стався в душі українця внаслідок багаторічного впливу імперсь-

кої ідеології, біограф констатує: «М. Гоголь остаточно став відчувати себе письменником, завданням якого є служба державі. Це була ідея, яка визріла в його голові з гімназійних років під впливом імперських навчальних програм» (с. 187). В націоналістично налаштованій психології, здається, нормою є те, що Его особи своїм візаві має alter ego держави, а процес ідеації виглядає як діалектичний процес взаємодії двох начал - особи й держави.

Загальні висновки, побудовані за зазначеною моделлю суджень, координуються з назвою твору: «Все життя письменника було справжньою духовною драмою» (с. 175). Найкращі сподівання, спроби і подвиги Гоголя не сприймалися чужим та ворожим суспільством росіян; його драма - це самотність колонізованого українця у Вавилоні імперії. Цей висновок, емоційно чуттєвий і майже доведений книгою - цілком тотожний тому спрощеному конструктові під назвою «Микола Гоголь», що з роками набирає все більшої значущості в освітніх установах. Еволюцію цієї значущості легко побачити в оцінках Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Миколи Євшана, Сергія Єфремова, Дмитра Чижевського і Віктора Петрова³. Формалізація та нова аргументативна база цієї традиції якраз і подана в розглянутій науковій біографії Гоголя. Гідним резюме для опису позиції цього флангу сучасних українських суспільно-гуманітарних дисциплін, схильних до проаналізованих категорій інтерпретації, є рядки з самої книги: «Настав час звільнення колоніальних народів від шовіністичної інтерпретації їх історії і культури, сучасного осмислення їх історичних і творчих надбань», підсилений афоризмом Джавахарлала Неру: «Інтелігенція, вихована колонізатором, є головним вогом власного народу» (с. 323).

2.

Друга книга присвячується критиці міфу про науковця з перспективи ліберальної фракції української академічної спільноти. Вже в її назві (*«Другой Сикорский*.

Неудобные страницы истории психиатрии») читачеві подається месидж: мова піде про щось таке, чого попередня історія науки не заторкувала. Формула «Другой Сикорский» також говорить про намір зазирнути «за постать», яку витворили попередні студії.

Текст наукової біографії Івана Сікорського має традиційну для цього жанру структуру, розпочинаючись із дискусії з попередніми біографами та міфами про Сікорського. Власну позицію автора, Вадима Менжуліна, можна окреслити як позицію поміркованого критика ідеологій: він свідомий власної ангажованості і відкрито про це говорить, заявляючи, що не має наміру творити «раскошный панегирик» (с. 12). На доказ своєї правоти дослідник висуває таку тезу: його непокоїть схильність наукових біографів до редукції, до творення *постати*, що денонсує складність людської особистості й спотворює наше розуміння епохи, в яку дана особистість жила. Редуковані життєписи, на його думку, - це неначе текстові ікони, де «в эпицентре агиографических реконструкций - почти безупречный авторитет» (с. 13). Власне кредо Автор наводить у таких рядках:

Я бы очень не хотел, чтобы моя работа стала очередным вкладом в создание галереи безликих близнецов. Напротив, у Сикорского, которого я хочу понять, непременно должны присутствовать черты, достаточно сильно расходящиеся с предсказаниями, заложенными в стандартный гороскоп для великих русских психиатров дореволюционной поры. Реальный Сикорский был другим. Как и положено человеку из плоти и крови, он обязательно должен был хотя бы в чем-то существенно отличаться от своих собратьев по цеху (с. 15).

Висуваючи таку настанову, Вадим Менжулін показує, що традиційний метод наукової біографії, який передбачає порівняння своїх висновків із думками попередніх біографів та оцінками сучасників героя біографії, набуває нової (можливо, справжньої) значущості. Книга й

справді рясніє прихованою дискусією з іншими біографами Сікорського, або ж іншими психіатрами того часу (Чижем, Мечніковим та іншими).

Власне опис життя професора Сікорського від народження й до смерті викладений напрочуд цікаво (дивно, що книга не стала бестселером в Україні). Сікорський втрачає звичне обличчя класика психіатрії та переконаного антисеміта, виявляється людиною зі своїми сильними та слабкими сторонами, цікавістю до політики й того, що зараз модно називати розбудовою державності. Крім особистішого виміру, в біографії присутні ще два виміри - політичний та науковий, поєднані в діяльності Сікорського. Завдяки цьому починає руйнуватися узвичаєне бачення стану України кінця ХІХ ст. в стереотипах пригноблення і «ненависного царату», редуковане сучасною офіційною історією до пермутацій РУПу; особливо важливою є тема участі етнічних українців у формуванні російського імперського міфу. До речі, можливо, саме в цьому полягає причина непоміченості книги Менжуліна «широкими колами науковців» та «широким загалом читачів»: праця надто несвоечасна, надто руйнівна для щойно створених національних міфів, а сьогоднішнє спрощення історії та визначення нової політики пам'яті вже набуло неабиякого впливу.

Разом із тим, у другій частині книги (інтелектуально-біографічній) біограф не уникнув того, аби міф Сікорського не оволодів і ним самим. За обмовками й наголосами праці, як здається, проступає переконання Вадима Менжуліна, нібито життя його героя таки було драмою - з кульмінацією у справі Бейліса: участь у справі Бейліса - це акме Сікорського, до якого той ішов усе життя. Поруч з ідеальною метою - зрозуміти свого героя, дослідник плекає й іншу ціль - пояснити мотиви, що керували науковцем-психіатром при обґрунтуванні антисемітських, політично та ідеологічно зумовлених положень. Навіть відбір висловлювань сучасників про Сікорського зроблено з урахуванням цих двох цілей: до

уваги бралися думки тих людей, хто мав здатність проникнути в темряву чужої душі, скажімо, Толстого і Розанова. Як бачимо, цю біографію писав не тільки критик ідеології, але й психоаналітик. Дві не вповні узгоджені стратегії створюють додаткове напруження в тексті, що, як на мене, додає книзі ще більшої ваги - цього разу методологічної.

Названі стратегії дозволили Авторові зануритися в життя Києва кінця XIX століття. Участь Сікорського у справах малеванщини, введення вихідного дня для трудового люду, охорона материнства, боротьба з алкоголізмом, співпраця із таємною поліцією, турбота про державу... На цьому тлі виростають теми, що захоплюють Сікорського і як науковця, і як громадянина, і як російського інтелігента, і як лідера «руського» націоналізму. Надзвичайно глибоко проаналізовано досвід науковця на посаді адміністратора, управлінця наукою, тенденції інтелектуального розвитку, пов'язані з поєднанням влади держави і влади знання. Сікорського побачено як живу людину, котра, маючи вибір, обрала расизм та відчуття православної вищості, займаючи жорстку позицію щодо «руської» єдності, під якою розумілося злиття великоросійського, малоросійського та білоруського етносів. Якраз увага до мотивів і підстав цього вибору стала імплікованою ціллю біографа в описанні життя свого героя.

Методологічне підґрунтя цієї книги викликає живий інтерес. Автор розглядає національну ідентичність, втілену в житті Сікорського, у термінах історії хвороби. З майстерністю психоаналітика Менжулін показує, як підозра в польському походженні стала початком того надлому, «из которого позднее произросло могучее древо тотальной ксенофобии... Самые ярые националисты выходят из тех семей, которые сами вынуждены доказывать принадлежность к титульной нации» (с. 107-108). Опис «розвитку хвороби» біограф здійснив дуже зважено, подаючи матеріал і про ті факти, що суперечать його гіпотезі -

наприклад, про випадок несподіваної расової толерантності, яку Сікорський проявив у статті, присвяченій зникненням народів Півночі (с. 255). Це зайвий раз доводить, що Вадим Менжулін як біограф намагався залишатися в межах «науковості», що вимагає усвідомлення своєї ангажованості. За його словами, «даже самые негативные аспекты его [Сікорського] жизни и деятельности можно если не простить, то, по крайней мере, попытаться понять» (с. 456). Тут і осуд критика, який не поділяє расистських та націоналістичних уподобань свого героя, і обмеження себе вимогою зрозуміти те, з чим він не згоден. У термінах герменевтики це можна визначити як настанову дозволити «злиття горизонтів» із тим, з чим наперед зливатися не хочеш.

Найкраще цю настанову виражено в кульмінації книги при аналізі процесу Бейліса. Біограф намагався зрозуміти людину, що обрала для себе роль експертантисеміта із задалегідь неправдивими показами, і, як здається, зміг це зробити. Із властивою йому іронією Вадим Менжулін завершує свою працю такими рядками:

К великому счастью того самого человечества, которому Иван Алексеевич Сикорский беззаветно служил, жизнь его была продолжительна, а вот наука, которой он жил, оказалась недолговечной (с. 459).

Насамкінець мушу зізнатися, що свою позицію критика під час читання цієї книги я раз по раз губив: надто вдало її написано, надто зважено вона передає дух епохи, в якій жив герой, і надто влучно виражає ліберальне крило в самоусвідомленні сьогоднішньої української науки.

* * *

Дві розглянуті біографії, на мою думку, репрезентують два полюси ідеологічної ангажованості науки, між якими пролягає палітра інших позицій у взаємодії науки, політики та ідеології. Поміж цими крайніми позиціями,

що їх можна визначити як консерватизм та лібералізм, відбувається постійна взаємодія у вигляді наукових дискусій, кар'єрних стрибків/падінь, інституційних воєн за фінансування тощо. Напруження між обома полюсами формує науковий дискурс, але цим не обмежується. Політика потребує символічного капіталу, виробити який не здатна, але заробляти на якому дуже хоче. Запит на націоналістичні побудови є переважним, а за останній рік навіть ще більше виріс. Формулювання, які спираються на логіку співвіднесення особи й держави в термінах національної свідомості, мають великий попит з боку політичних установ, натомість ліберальне виробництво поки залишається мало запотребованим. Це вносить відчутний дисбаланс у наукову практику: він не здатний зруйнувати її остаточно, проте й не сприяє розвиткові. З огляду на це критика ідеології є необхідним елементом самоаналізу науки, що може виправити баланс у межах науки та посилити ліберальні політичні течії.

Модель аналізу наукової біографії оприявнила кілька вузлів у взаємодії науки, політики та ідеології. Однак цьому аналізу бракує комплексності, тож справжній самоаналіз української науки ще попереду. Зараз можна лише стверджувати, що до цього мали би залучитися представники різних наукових угруповань і різних дисциплін, і що такий самоаналіз мусив би поширюватися на площини історії науки, соціології науки, філософії науки, філософії культури, зрештою, критики ідеології.

З критикою ідеології виходить так, що опис життя іншої людини почасти збігається зі спробою біографа порозумітися із собою, із своєю науковою справою та часом, в якому він живе. Проте така спроба містить у собі обмеженість, яку можна виразити, перефразуючи рядки з кантівської антропології: сила розуму велика, і він здатен аналізувати себе, однак за межами аналізу в тіні залишається ще більше поле непізнаного. Тож самоаналіз науки виглядає грою з власними міфами: коли руйнується один, твориться інший. Таке творення, як не

парадоксально, є необхідною умовою життя людини і поступу культури.

¹ Böhme H., Böhme G. *Das Andere der Vernunft*. - Frankfurt/M: Suhrkamp, 1985. - 244 S.

² Пор.: Бурдые П. *Мертвый хватает живого* // Бурдые П. *Социология социального пространства*. - СПб.: Алетейя, 2000. - 524 с.

³ Докладніше про початки цієї еволюції див.: *Сорочинський ярмарок на Невському проспекті. Українська рецепція Гоголя* / Упорядкувала Віра Агеєва. - Київ: Факт, 2003. - 352 с.